

ДО ПИТАННЯ ПРО ВІДНОСИНИ МІЖ МОВНИМИ ГРУПАМИ У ДВОМОВНИХ СУСПІЛЬСТВАХ (на прикладі України)

Статтю присвячено відносинам між мовними групами як важливого складника мовної ситуації у двомовних суспільствах. Розглянуто такі аспекти проблеми, як мовна взаємодія, ідентичності мовних груп, мовні конфлікти. Проаналізовано відносини між мовними групами в українському суспільстві. На підставі визначення особливостей мовної структуризації українського суспільства, а також тенденцій мовної ситуації робляться висновки про характер відносин між мовними групами та можливості його зміни в майбутньому.

Характер відносин між мовними групами - один з важливих складників загальної мовної ситуації в певній спільноті. Що ж до суспільства, в якому переважають дві мови, то тут характер відносин між мовними групами часто є найсуттєвішим чинником не лише мовної ситуації як такої, а й усього суспільного та політичного життя,

Співіснування двох мов у межах одного соціуму, на одній території, в одному інформаційно-культурному та комунікаційному просторі *неодмінно* має ознаки конкуренції. Такі важливі для кожної мови показники, як демографічний потенціал, ареал поширення, суспільний статус у двомовному суспільстві є індикаторами балансу на користь тієї чи іншої мови. Зокрема, збільшення однієї мовної групи у двомовному соціумі так чи інакше означає кількісне зменшення іншої такої групи, хоча загальна сума носіїв обох мов і не є арифметичною сумою - за рахунок осіб із подвійною та/або проміжною

(носії змішаного або «проміжного» варіанта двох мов) мовною ідентичністю,

Мовна сегрегація й поляризація, різноманітні мовні поділи (географічні, соціальні, вікові), мовна ворожнеча й навіть збройні конфлікти між представниками мовних груп - це те, що виводить питання характеру взаємодії між цими групами за межі мовної сфери й впливає (а інколи й визначає) перебіг політичного та суспільного життя двомовної країни. Актуальність для суспільства саме мовного поділу може відображатися, зокрема, в адміністративному поділі країни, або бути визначальною рисою політичної боротьби - як, наприклад, у Бельгії, де всі провідні політичні партії існують «у двох варіантах» - фламандському та валлонському,

Відносини між мовними групами є одним з важливих чинників, що впливають на формування державної мовної політики. Аналіз конфліктності мовної ситуації є передумовою для ви-

бору тієї чи іншої моделі мовної політики у конкретній країні. З іншого боку, характер відносин між мовними групами слугує показником ефективності та адекватності дій держави у мовній сфері.

Загострення боротьби навколо мови після парламентських виборів 2006 р. в Україні, зокрема й рішення про підвищення статусу російської мови представницькими органами влади східних та південних областей¹ спричиняє дедалі більшу необхідність формулювання державної мовної політики². Останньому повинне передувати з'ясування базових параметрів мовної ситуації в країні, зокрема, й мовного групування та характеру відносин між мовними групами, чому і присвячено цю статтю.

Базовою особливістю мовної ситуації в Україні є двомовність українського суспільства. Сам термін «двомовність» («білінгвізм») є дуже багатозначним та широко дискутованим у мовознавчих науках. Тож, оскільки його дефініція не є предметом нашої статті, окреслимо лише параметри, які дають підстави відносити українське суспільство до двомовних.

По-перше, понад 90 % населення визначають свою належність або до однієї, або до обох мовних груп - української та/або російської. Зокрема, як показник рідної мови, згідно із соціологічними даними всеукраїнського опитування у червні 2006 р., 98 % населення країни обирало одну з двох мов: 60 % - українську та 38 % російську³.

По-друге, виключно дві мови функціонують в усіх сферах суспільного життя (офіційне приватне спілкування, інформаційна сфера, освіта, культура тощо) на всій території країни, хоча в конкретних царинах та регіонах домінує одна з двох мов або тією чи іншою мірою присутні обидві. При цьому в Україні немає жодної сфери чи регіону, в яких українська та/або російська не домінують чи не присутні - це стосується як «міжнародних мов» (передусім англійської) так і інших, окрім росіян та українців, етнічних груп, включаючи кримські, угорців, румун, болгар. Таким чином, мовна ситуація характеризується наявністю двох мовних груп, які разом становлять понад 95 % населення, та мовних меншин.

По-третє, з огляду на близькість між собою двох провідних мов та їхнього співіснування на території сучасної України й у різних царинах

(тривалість якого відрізняється залежно від регіону та царини), пасивно володіє обома мовами переважна частина тих, хто надає перевагу одній з двох мов. Більше того, надзвичайно поширене явище індивідуальної активної двомовності - обома мовами у тих чи інших ситуаціях користується приблизно третина населення країни, хоча двомовність є асиметричною на користь тих, хто називає рідною мовою українську. Зокрема, згідно з дослідженням Девіда Лейтіна, ймовірність того, що два випадкові співрозмовники в Україні матимуть спільну мову, якою обидва говоритимуть вільно, становить 98 % [18; 150]. Цей відсоток ґрунтується на обробці даних перепису 1989 р., тож, цілком очевидно, не відображає повною мірою ситуацію 2006 р. Дві протилежні тенденції останніх років - посилення позицій української мови у багатьох сферах (освітній, інформаційній, культурній, публічній) та послаблення її позицій в інших - звісно, змінили цей відсоток, проте він все одно залишається достатньо високим, особливо порівняно з іншими двомовними спільнотами.

Виходячи з вищезазначеного, важливо з'ясувати насамперед, яким чином відбувається взаємодія мов та мовних груп у двомовних суспільствах, яким є характер відносин між їхніми членами, а також якими є особливості цих процесів на прикладі України.

Мовна взаємодія (*language contact*) - одне з центральних понять соціолінгвістики, яке описує, зокрема, співіснування мовних груп у соціумі. Таке співіснування супроводжується двома протилежними тенденціями. З одного боку, представники цих груп мають потребу в ефективній комунікації з представниками іншої групи (і відповідно знання їхньої мови). З іншого боку, наявне прагнення зберегти виразне відчуття належності до певної групи - мовної ідентичності [20].

Щодо першої тенденції, то базовим тут є таке поняття як мовний репертуар (*language repertoire*) - «набір мовленнєвих форм, якими володіє особа» [18; 144]. Важливим у цьому випадку є не лише володіння представниками певної групи мовою іншої групи, а й вибір певної мови у спілкуванні осіб, що належать до різних мовних груп у різних ситуаціях соціальної взаємодії: в сім'ї, публічному житті, на роботі, у приватному спілкуванні тощо.

Наслідком взаємодії мов та їхніх носіїв вельми часто буває утворення проміжних та змішаних

¹ У публіцистичній статті цей процес було названо «парадом мовних суверенітетів» [15].

² Про вироблення й проголошення мовної політики, а також принципи, на яких вона повинна ґрунтуватися, див.: [6].

³ Результати опитування фонду «Демократичні ініціативи» та фірми «Юкрсініан соціолоджі сервіс», проведеного 1-11 червня 2006 року [10].

мовних груп - піджинів та креолів. Причинами цього може бути як намагання представників групи з низького суспільного стану (хоча вона може становити і більшість населення, як це було у колоніальних країнах) підвищити свій статус шляхом використання або й переходу на престижнішу мову, так і асиміляція з боку доміантної групи, що найчастіше проводиться за допомогою держави та окремих її інститутів.

Відповідна «проміжна» мова - суржик - є ознакою й української мовної ситуації. Серед українських мовознавців найпоширеніша оцінка цієї субмови як «перехідного етапу в асиміляційному процесі витіснення української мови російської» [11; 638]. Втім це питання не є однозначним. Адже, як зазначає мовознавець Лариса Масенко (хоча із застереженнями про необхідність подальших досліджень для підтвердження), «носії змішаної субмови (тобто суржик - *С.Ш.*), опитані в Києві, переважно ідентифікують своє мовлення з українською, в той час як у Донецькій області <...> з російською мовою» [7; 81].

Друга тенденція - потреба зберегти власну мову й ідентичність — саме і закладає підстави для міжгрупової напруги та ворожечі. Адже в умовах загрози асиміляції або ж послаблення позицій мови увиразнюється поділ на «своїх» та «чужих», причому в деяких випадках цей поділ може ставати, як уже зазначалося, головною лінією поділу в суспільстві.

Цікаву особливість ідентифікації й самоідентифікації мовної більшості та мовної меншості¹ наводить Вольфганг Вюлк. Згідно з результатами його дослідження, представники мовної більшості «позитивно оцінюються в інструментально інституційному вимірі» - їх називають «багатими, освіченими та успішними», тоді як позитивні оцінки представників меншини виражаються в особисто-емоційних категоріях (зокрема, «розумний, чесний, відповідальний»). Негативні особисті характеристики (як наприклад, «тупий», «ненадійний», «брехливий») відповідають більшості, а негативні інституційні («бідний, неосвічений») - меншості [21].

В Україні, як відомо, поширеними є й емоційно-естетичні епітети («солов'їна», «калинова», «наймелодійніша») для охарактеризування української мови діячами українофільського табору (які виступають від імені українофонів) та обґрунтування необхідності підвищення статусу російської русофілами (політичних сил, що виступають

від імені русофонів) утилітарними потребами («яка різниця, якою мовою говорити»).

Описані вище спостереження В. Вюлка, як бачимо, надають додаткове пояснення цим переконанням, а також способам аргументації кожної групи. Цікаво, що оцінки в координатах «емоційність-інструменталізм» накладаються також на оцінку представників протилежної мовної групи.

Ось, наприклад, негативна оцінка українофонів і позитивна самооцінка у реакції русофільського автора на впровадження законодавчої норми про обов'язковість у рекламі державної мови: «застосування «шостої» [статті Закону України «Про рекламу». - *С.Ш.*] вирівнює шанси на Сході й Півдні місцевих кандидатів та «націонал-патріотів». Східна людина Петров одразу позбувається такої істотної складової, як пропаганда рідною для себе й мільйонів земляків російською. Західний же Хоменко перебазикає Петрова через те, що вестиме діалог звичною, добре знайомою мовою» [6; 86].

А ось негативна самооцінка та напрям її покращення у тексті, написаному на захист української мови: «Деформоване поняття «елітності» спонукає селянську молодь наввипередки сумлінно опанувувати російську, щоб, бува, у місті ніхто не назвав «жлобом» чи «кугутом» <...> Гадаю, у нас ще є шанс зробити так, щоб українською мовою розмовляти було **престижно** [виділено тут і далі у тексті автором. - *С.Ш.*], щоб вона стала ознакою **елітності**, бо вже давно настав час повернути українській мові статус «панської» [8].

Вищенаведені приклади самооцінки та оцінки представників іншої мови (групи) представниками провідних мовних груп збігаються з критеріями, які властиві, згідно з В. Вюлком, мовним більшості та меншості. Так чи інакше обґрунтований висновок щодо статусу цих груп на основі оцінки та самооцінки як русофонів та українофонів вочевидь потребують спеціального дослідження. Необхідність враховувати критерій оцінки й самооцінки є дедалі актуальнішою з огляду на зростання останнім часом кількості публіцистичних та наукових праць з оцінками стану української мови й групи як меншинних, а також поширення політичних дискусій навколо впровадження в Україні Європейської хартії регіональних мов або мов меншин².

Важливим показником відносин між мовними групами є конфліктність мовних взаємин.

¹ Обидва терміни вживаються у контексті потужності позицій мови та вищості статусу її носіїв, а не в арифметичному розумінні.

² Назва Хартії наводиться в українському перекладі згідно з текстом Закону, ратифікованого Верховною Радою і чинного на момент написання статті.

Визначення «мовного конфлікту» можна вивести за аналогією з поняттям міжетнічного конфлікту, яке наводить український дослідник В. Євтух: «Міжнаціональний конфлікт — це специфічна ситуація у стосунках між етнічними спільнотами, їх частинами або ж їх окремими представниками, змістом якої є змагання учасників цих стосунків за відповідні ніші у суспільному житті поліетнічної країни, у ході якого відбувається протиставлення інтересів і застосування будь-яких засобів для реалізації цих інтересів» [4; 35].

Варто зазначити, що змагання між учасниками груп є складником будь-якої мовної ситуації — навіть тоді, коли ступінь гостроти цієї ситуації не дає змоги говорити про наявність мовного *конфлікту*. Тому доцільно розмежовувати поняття «мовної конфліктності» - як неодмінної ознаки мовної ситуації та «мовного конфлікту» - як якісної ознаки певної стадії міжмовних відносин.

Щодо конфлікту, то тут, вочевидь, необхідні критерії, які дають можливість говорити як про його наявність, так і оцінювати його перебіг в умовах конкретної мовної ситуації (зокрема, порівнювати мовні конфлікти між собою). Для цього знову застосуємо як більш розроблений інструментарій дослідження етнічної ситуації. В. Євтух поділяє перебіг конфлікту на шість стадій: 1) дистанціювання (супроводжується усвідомленим чи неусвідомленим несприйняттям); 2) неприязнь; 3) ворожість; 4) напруга; 5) конфронтація; 6) антагонізм [4; 36].

При цьому зростання напруги зумовлюють чинники, серед яких Т. Титаренко (удослідженні відносин між етнічними групами, прийоми якого ми вважаємо цілком доречним застосувати до взаємовідносин мовних груп) виділяє два: гостроту дій («минулі й теперішні, справжні й уявлені образи повинні бути емоційно актуалізованими, представленими у суспільній свідомості як національне приниження, що зачіпає честь і гідність кожного представника даного етносу») та їх напрямок («програму привабливих політичних цілей і практичних кроків, покликаних компенсувати моральні та матеріальні втрати, завдані народів») [12; 136].

У випадку України підстав говорити про наявність мовного конфлікту (у розумінні конфлікту між мовними групами) немає. Про це свідчать наведені вище показники використання мови іншої групи (щоправда, більшою мірою завдяки одній мовній групі - українській). Понад те,

результати опитувань показують відсутність усвідомлення навіть своєї *етнічної* належності. Це, вочевидь, унеможливило виникнення етнічного конфлікту (такий конфлікт через етнічну близькість росіян та українців та високий відсоток змішаних шлюбів виявлявся б насамперед у мовній площині). Так, зокрема, ще три роки тому понад половина (59 %) громадян України вважали, що українці й росіяни є одним народом¹.

Також стабільно високою (понад 50 %) є суспільна підтримка підвищення статусу російської мови. Так, зокрема, у 2005 р. за надання російській мові статусу державної висловлювалися 56 % українських громадян [17]. Наведені цифри покликані продемонструвати не так обсяг підтримки «вирівнювання» статусу двох мов², як наявність такої підтримки саме серед тих, хто спілкується українською або українською *в тому числі*. Така ситуація, вочевидь, не дає змоги робити висновки про мовний конфлікт як нинішній стан мовної ситуації. Водночас у процесі розгляду конфліктності мовної ситуації важливо виокремлювати суспільну та політичну її складові [14; 40-41], які не є еквівалентними і перебувають між собою у непростій та динамічній взаємодії. Також для більш адекватної картини як політичної, так і суспільної складової конфліктності необхідно проводити їхній аналіз не лише на загальнонаціональному, а й на нижчих (щонайменше регіональному)³ рівнях.

Нарешті, оцінюючи стан конфліктності відносин між мовними групами, або й мовний конфлікт у певній, цілком конкретній ситуації, потрібно врахувати динаміку мовних процесів упродовж максимально доступного для дослідження часу й історії міжгрупових відносин. Цей чинник Лоренс Фукс називає «політичною пам'яттю» і доводить його важливість, порівнюючи мовні прагнення франкомовних канадців у Канаді й мексиканців у США. Як зазначає дослідник, тоді як більшість мексиканців є іммігрантами або нащадками іммігрантів, які поодинокі або групами прибували до країни, що *вже існувала*, франкомовні канадці «і в наші дні їздять із попередженням «Я пам'ятаю!» на лобовому склі автомобілів, що стосується приниження, якого вони зазнали від рук англійців» [19; 104].

Аспект «історичної пам'яті» у відносинах між мовними групами в Україні, напевно потребує окремого дослідження з тієї причини, що серед значного масиву праць українських вчених, при-

¹ Результати всеукраїнського опитування КМІС у березні 2003 року наведено у: [і].

² Про вирівнювання у цьому випадку можна говорити лише у формально-статусному аспекті з огляду на невідповідність між формальним і фактичним становищем та статусом двох мов в Україні.

³ У розумінні історичних та географічних, а не суто адміністративних, утворень.

святих історичному аналізу мовної ситуації й мов на території сучасної України, переважає вивчення *політики* щодо мов (зокрема, утисків української мови й нав'язування російської) й зовсім мало з'ясовано *відносини* між мовними групами та їхніми представниками. Тобто впровадження однієї мови (російської) й послаблення іншої (української) розглядається передусім (і винятково) як *політика держави*, а не *мовної групи*. Крім того, поширеними як у науковій, так і публіцистичній і поемічній літературі з мовних і національних питань є твердження про історичну безконфліктність мовних взаємин в Україні.

Частково про безконфліктність відносин між носіями двох провідних мов як в історичному, так і сучасному аспектах, вже йшлося в одній з наших попередніх статей [14; 39]. Тут ми хотіли б звернути увагу саме на протилежний аспект-конфліктність в історії відносин між мовними групами. Досить несподіваним є опис відносин між мовними групами в Україні ще на початку ХХ ст.: «Є <...> села, де по цей бік річки живуть «хохли», а по той бік - «кацапи». Живуть споконвіку поруч і не змішуються. Кожний бік розмовляє по-своєму, одягається по-своєму, зберігає свій власний звичай, одружується лише зі своїми; цурається один одного і не шукає взаємного розуміння» [5; 74]. У цьому фрагменті знаходимо, по-перше, ознаки чіткої сформованості обох мовних груп, а по-друге — першу (згідно з В. Євтухом) стадію мовного конфлікту - дистанціювання («цураються», «не шукають взаємного розуміння»). Подібні спостереження ставлять під сумнів однозначність тези про абсолютну безконфліктність співіснування двох груп протягом історії, а також порушують питання «природності» теперішньої мовної ситуації. Важливим, отже, є вивчення обох аспектів співіснування носіїв української та російської мов і території України - «мирного співіснування» та «пригноблення» - не лише з точки зору «безстороннього» прогнозування майбутніх відносин

між ними, а й з огляду на можливу актуалізацію (або й ретроспективне конструювання) певних фрагментів «історичної пам'яті» як однієї, так і іншої групи.

Під час розгляду питання відносин між мовними групами не менш важливою є й оцінка *суб'єктів* цих відносин - самих мовних груп у випадку української мовної ситуації. Зазначимо, що єдиного критерію (чи їх набору), який би давав можливість більш-менш чітко визначити склад та межі мовних груп, досі не існує. Це пояснюється, зокрема, об'єктивними тенденціями мовної ситуації в Україні — зокрема такими, як надзвичайно висока поширеність індивідуальної двомовності, наявність проміжної субмови (суржик), а також невідповідність етнічного та мовного поділів населення.

Найпоширенішим є поділ мовних груп у суспільстві за етномовною ознакою на україномовних українців, російськомовних українців та російськомовних росіян [2; 127]. Цей поділ ґрунтується на двох критеріях (мови та етнічної належності) і не враховує як осіб, які користуються обома мовами та/або мають подвійну ідентичність², так і тих, хто спілкується суржилом (про окрему ідентичність в останньому випадку говорити не доводиться, однак не слід виключати появи такої ідентичності у майбутньому).

Застосування суто мовних критеріїв для окреслення мовного групування пов'язано з певними труднощами. Так, зокрема, беручи за основу різні значущі показники мовної поведінки та ідентифікації, такі як «рідна мова»³, «мова спілкування у родині», «мова переважного спілкування», «зручна мова»⁴, отримуємо відмінні картини мовного групування, причому не лише за кількісною, а й за структурною ознаками. Так, за показником рідної мови в Україні існують дві мовні групи: українська (60 %) та російська (38 %) [10]⁵. Застосовуючи показник спілкування у родині те саме дослідження фіксує наявність уже трьох груп: одномовної української (37 %), одномовної російської (34 %) та двомовної (28 %) [10]. Соціолог

¹ Такий підхід загалом є обґрунтованим - як з огляду на те, що мовна політика, яка впроваджувалася на території України протягом кількох останніх століть, розроблялася за її межами, так і з огляду на відсутність українського суспільства як певної окремої цілісності, й відповідно окремих української та російської мовних груп (що відбивається, зокрема, й у сучасній мовній ситуації).

² Для визначення таких осіб професор В. Хмелько нещодавно запропонував термін «русько-українці» [13].

³ Це визначення, яке традиційно застосовується як базове під час виявлення мовної ідентичності громадян в Україні (зокрема й під час Всеукраїнського перепису населення 2001 року), є одним з найсуперечливіших у соціолінгвістиці. Так, воно може означати: 1) мову одного з батьків!; 2) першу мову, яку вивчила людина у своєму житті; 3) мову етнічної групи, з якою вона себе ідентифікує (хоч при цьому може нею не користуватися й навіть не володіти); 4) мову спілкування у родині; 5) мову, якою спілкується більшість, тощо.

⁴ Цей критерій застосовують для визначення мовної ідентичності людини у соціологічних опитуваннях — як усних (коли на початку інтерв'ювання людині пропонують обрати зручну для неї мову подальшого спілкування), так і письмових (коли на вибір пропонуються анкети українською та російською мовами).

⁵ 2 % тих, хто назвав рідною мовою іншу, або не відповів на питання, тут опускаються як несуттєві.

Н. Паніна пропонує поділ на основі мови, якою респондентам зручніше заповнювати анкети: згідно з її даними бланк російською мовою просять 51 % опитаних (відсоток щодо української мови, на жаль, не наведено) [9]. Зазначимо, що якби у кожному разі до варіантів відповіді додавалися дві мови (і сам цей вибір було максимально диференційовано), а також ставилося завдання ідентифікувати проміжну субмову (суржик), то ці цифри у кожному випадку мали б зовсім інший вигляд.

Цікаве структурування мовних груп на основі поєднання ідентичності, мововжитку та ставлення до держави (на жаль, без наведення критеріїв обрахування відсотка кожної категорії у складі групи) пропонує В. Васютинський. У складі української групи («україномовні») він виділяє 20 % зі «стійкими державницько-патріотичними поглядами», які головним чином, хоча й не абсолютно, спілкуються українською. 35 % - особи з «низьким рівнем національної свідомості й досить невиразною прихильністю як до української мови, так і до самого факту своєї україномовності». Російська мовна група, яких дослідник називає «російськомовцями», становить 45 % усього суспільства. З них 15 % налаштовано проти української мови та групи, що «не хочуть визнавати української незалежності, зі зневагою, презирством і ворожістю ставляться до будь-яких проявів українськості і не сприймають найменших поступок на користь української мови», тоді як решту (30 %) становлять ті, хто «спілкуються переважно російською мовою, але водночас більш-менш готові сприймати позитивні українські впливи і коригувати свою позицію в напрямі посилення прихильності до української мови» [/; 74-75].

Отож можемо говорити про відсутність (незавершеність) чіткого структурування мовних груп як визначального чинника мовної ситуації в Україні. На сьогодні сформованими є лише «ядра» обох груп на підставі: 1) чіткої самоідентифікації з українською або російською мовою; 2) стійкої або переважної одномовності; 3) усвідомлення (принаймні часткового) власних мов-

них прав, а також 4) ідентифікації тих, хто спілкується іншою мовою як представників *іншої мовної групи*.

Ця обставина відіграє важливу роль у характері відносин між мовними групами, що полягає зокрема у відсутності мовного конфлікту. Водночас це не виключає імовірності виникнення конфлікту між «ядрами» провідних мовних груп країни вже у найближчому майбутньому.

Безконфліктність мовної ситуації в Україні, зокрема й поширеність індивідуальної двомовності у багатьох сферах, є асиметричною за рахунок української мовної групи. При цьому за деякими критеріями (зокрема самооцінкою та оцінкою представників іншої групи) наявне усвідомлення свого меншинного статусу представниками групи, що також є асиметричним щодо формально проголошеного статусу української мови *єдиною* державною.

За тими самими критеріями усвідомлення свого привілейованого статусу є й у певній частині представників російської мовної групи. Водночас формальне незакріплення цього статусу мови та її носіїв державою створює *побоювання* його втрати у майбутньому.

«Кристалізація» мовних груп залежатиме від того, навколо яких ідентичностей вона відбуватиметься, скільки буде таких (сформованих) ідентичностей, і яким буде образ «іншого» в межах цих ідентичностей. Складовою кожної ідентичності стане ретроспективне оцінювання ролі своєї та іншої мови та її носіїв в історії, що формуватиметься як з урахуванням реальних історичних обставин, так і з огляду на сучасний характер відносин між мовними групами.

При цьому процеси мовного структурування в українському суспільстві *можуть* спричинити зростання мовної мобілізації¹ і, зокрема, ворожості до представників іншої мовної групи.

Подальший характер відносин між мовними групами визначатиметься також тим, якою мірою задовольнятимуться мовні права представників провідних мовних груп країни, державною політикою у мовній сфері.

1. *Васютинський В.* Українська ідентичність російськомовних: між відчуженням і долученням // Мовні конфлікти і гармонізація суспільства: Матеріали наукової конференції 28-29 травня 2001 року.- К.: Видавничо-

поліграфічний центр «Київський університет», 2002.- С. 74-80.

2. *Вілсон Е.* Національна ідентичність в Україні // Політична думка.- 1999.- № 3- С 120-128.

¹ Мовна мобілізація - це усвідомлення єдності з особами, що спілкуються (чи, швидше, ідентифікують себе) певною мовою та, відповідно, відмежування від тих, хто спілкується іншою мовою. Отже, й дії, які випливають з такого усвідомлення - захист (порушених) мовних прав, відстоювання пріоритетності мови власної групи над іншою мовою у певних сферах або ж за вищий (чи рівний з представниками іншої мовної групи) статус і т.д. Може бути спрямована як на державу, так і на представників іншої мовної групи.

3. *Гравовський С.* Нас чекає нова хвиля русифікованого покоління // Політика і культура.- 2003.- № 12 (191).- С. 28.
4. *Євтух В.Б.* Етносупільні процеси в Україні: можливості наукових інтерпретацій.- К.: ВД «Стилос», 2004.- 243 с
5. *Жаботинський В.* Вибрані статті з національного питання.- Київ: Республіканська асоціація українознавців, 1991.- 136 с.
6. *Ковалів Б.* Сон розума рождає чудовищ // Донбасс-Інвест- Октябрь, 2003.- С. 84-87.
7. *Масенко Л.* Суржик як соціолінгвістичний феномен // Незалежний культурологічний часопис «І».- Ч. 35.- 2004.- С. 71-81.
8. *Никитюк Т.* «А своєї пастьбі...» До моїх російськомовних співвітчизників // Нова Мова.- [Б/д].- <http://nova.mova.com.ua/htm/04/69.htm>.
9. *Паніна Н.* Демократизація в Україні та помаранчева революція у дзеркалі громадської думки // Дзеркало тижня.- 2006.- № 19 (598).- С. 20.
10. Рідна мова // Газета по-українськи.- 26 червня 2006.- С. 5.
11. *Стрїха М.* Суржик та літературна мова // Нариси української популярної культури / За ред. О. Гриценка.- К.: УЦКД, 1998.- С. 629-637.
12. *Титаренко Т.* Етнічні кордони і міжетнічна толерантність // Політичний менеджмент.- 2004.- № 5.- С.131-139.
13. *Хмелько В.* Через що політикам вдається розколювати Україну // Дзеркало тижня.- 2006.- № 24 (403).- С 5.
14. *Шумляньський С.* Мовна ситуація: виміри конфліктності // Віче.- 2006.- № 1-2.- С 39-42.
15. *Шумляньський С.* Парад «мовних суверенітетів» та безпорадність влади // Українська правда.- 11 травня 2006.- <http://www.pravda.com.Ua/news/2006/5/11/41618.htm>.
16. *Шумляньський С.* «Мовне питання» після парламентських виборів: від політичної кон'юнктури до державної політики // Політичний менеджмент- 2006.- №3(18).- С.97-104.
17. 56 % українців - за надання російській мові статусу другої державної // Інститут масової інформації.- 9 червня 2005.- <http://imi.org.ua/?read=8819>.
18. *haitin D.* What Is a Language Community? // American Journal of Political Science.- Vol. 44.- No 1.- January 2000.- P. 142-155.
19. *Petrovic J. E.* Balkanization, Bilingualism, and Comparisons of Language Situations at Home and Abroad // Bilingual Research Journal.- Volume 21 (1997).- No 2/3.- Spring/Summer.- P. 103-124.
20. *Winford D.* Languages in Contact // Linguistic Society of America.- <http://www.lsadc.org/info/ling-fields-contact.cfm>
21. *Wolek W.* Attitudinal contrasts between minority and majority languages in contact // TRANS. Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften.- № 15.- June 2004.- http://www.inst.at/trans/15Nr/06_1/woelck15.htm.

S. *Shumlianskyi*

ON THE RELATIONS BETWEEN LANGUAGE GROUPS IN BILINGUAL COUNTRIES (CASE OF UKRAINE)

The subject of the article is relations between language groups in bilingual communities. Language contact, language identities and conflicts are considered as their components. Relations between language groups in Ukraine are analyzed. Based on the peculiarities of the language grouping and current trends of the language situation, conclusions about character of inter-group language relations are made as well as possible ways of its change are drawn.